

Nová lokalita mravence lužního

Mravenec lužní (*Liometopum microcephalum*) patří bezesporu k našim nejzajímavějším a zároveň nejvzácnějším mravencům. Kolonie tohoto středně velkého (dělnice dorůstají 3–7 mm) a pestře zbarveného druhu obývají mohutné živé stromy převážně v lužních lesích (zejména duby, ale najdeme ho i na dalších dřevinách). Jihomoravská populace mravence lužního představuje severní hranici rozšíření tohoto druhu nejen ve střední Evropě, ale vůbec (Schlaghamerský a Omelková 2007; viz také Živa 2005, 2: 76–77). Nález nové kolonie současnou hranici známého areálu v České republice posouvá o 15 km severozápadním směrem, byť historické lokality sahaly západněji i severněji.

Současný udávaný výskyt mravence lužního v ČR zahrnuje území podél dolního toku řek Dyje a Moravy. Na Dyji jde o oblast jihovýchodně od vodního díla Nové Mlýny (VDNM) po soutok s Moravou, podél níž se táhne na sever až

k Mikulčicím. Toto území neobývá plošně, ale mozaikovitě a pouze na několika lokalitách je možné setkat se s více koloniemi na relativně malé ploše (např. v národní přírodní rezervaci Křivé jezero). Historické nálezy ovšem pocházejí i z míst

2

1

na sever od této oblasti, konkrétně mezi Židlochovicemi a Rajhradem (Kratochvíl 1938). Původní porosty zde ale byly dávno zničeny, takže není příliš pravděpodobné, že by se v těchto místech mohl mravenec lužní ještě vyskytovat.

Pokud jde o preferovaný biotop, dává mravenec lužní v podmínkách ČR přednost alespoň příležitostně zaplavovaným lužním lesům, kde najdeme většinu jeho známých kolonií. Více na jihovýchod (např. v Maďarsku) ale takto úzkou vazbu na lužní lesy nevykazuje a také u nás je možné se s ním setkat mimo zaplavované lesy na výrazně sušších stanovištích (např. v Milovickém lese). I přesto je můj nález překvapením, protože lokalita, kde jsem mravence lužního objevil, neodpovídá ani jednomu z těchto biotopů. Nejde totiž o zachovalý lesní porost, ať už vlhký nebo suchý, takže výše uvedené konstatování, že na sever odtud s vysokou pravděpodobností vyhynul, nemusí být pravda. Izolovanou kolonii tohoto druhu jsem totiž našel na hrázi rybníka Vrkoč v místě s několika soliterními stromy většinou nižšího stáří. Lokalita leží na okraji nivy řeky Jihlavy, asi 3 km od řeky Svratky, od níž se historický výskyt mravence lužního udával, a poměrně nedaleko zbytků lužního lesa na severní straně VDNM. Tyto lesy ale většinou tvoří mladší výsadba a starší stromy, ať už duby nebo jasany či topoly, zde najdeme v zanedbatelné menšině.

Objevená kolonie obývá mohutný soliterní dub o výšce ca 20 m a průměru kmeně ca 1 m rostoucí na koruně hráze. Na hrázi nebo pod ní se nacházejí také další duby a jiné dřeviny, ale pouze několik jedinců dosahuje srovnatelných rozměrů.

1 Soliterní dub na hrázi rybníka Vrkoč hostí nově zjištěnou kolonii mravence lužního (*Liometopum microcephalum*) a několik druhů zvláště chráněných saproxylických brouků. Strom by tedy měl být ošetřován pouze tak, aby nedošlo k ovlivnění těchto populací. Foto A. Krása

2 Dělnice mravence lužního. Foto F. Trnka

Ty jsou však osídleny jinými druhy mravenců a mravence lužního jsem na nich nenašel. V blízkosti hnízdního stromu leží torzo dalšího mohutného dubu se stále viditelnými požerky od tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*), který snad mohl v minulosti mravenec lužní také využívat, ale po odumření stromu ho opustil.

Kolonii sleduji už tři roky, ale během té doby jsem nepozoroval v literatuře udávané potravní využívání sousedních stromů. Ve vzdálenosti do 30 m, kterou uvádějí M. Omelková, J. Chytil a J. Schlaghamerský v Živě (2005, viz výše), sice několik stromů roste, ale proudy mravenců, které by k nim směřovaly, jsem zatím neviděl. Na severní straně je zřejmou bariérou samotný rybník, na jihu může být pro kolony dělnic problémem frekventovaná cesta vedoucí po koruně hráze. Okolí hnízdního dubu je také pravidelně sečeno, což zřejmě brání ve využití stromů rostoucích východním směrem. Vysvětlením ale může být fakt, že samotný dub s hnízdní kolonií poskytuje mravencům dostatečnou potravní základnu, ti tak nemusejí jiné stromy využívat, a proto k nim ani nesměřují proudy dělnic (Bezděčka, ústní sdělení; Schlaghamerský a kol. 2013).

Daný dub neobývá pouze mravenec lužní, ale také roháč obecný (*Lucanus cervus*) a tesařík obrovský. Během kontroly, kterou jsem provedl v červnu 2013, se na

stromě vyskytovalo několik samců i samic roháče a také se zde pářili. Mnohem zajímavější je ale opětovný výskyt tesaříka obrovského. Podle požerků je totiž zřejmé, že byl strom po osídlení využíván tímto kriticky ohroženým broukem jen omezeně a pak byl na delší dobu opuštěn. V r. 2013 jsem v koruně dubu našel nejméně 10 čerstvých výletových otvorů a pozoroval jsem i dospělce. To je přitom v rozporu s tradovanou představou, jak si mravenec lužní chrání své hnízdní stromy před škůdci včetně saproxylofágních brouků (Schlaghamerský, ústní sdělení). Naopak se mi dosud nepodařilo objevit myrmekofilního mimetického pavouka mikárii pospolitou (*Micaria sociabilis*), která loví menší kořist a napodobuje mravence lužního, aby tak unikala predátorům.

Od nálezu této mravenčí kolonie jsem se snažil prokázat výskyt mravence lužního na sousedních dřevinách i v širokém okolí, jak na celé hrázi, tak hlavně v lužních lesích rostoucích v nivě Jihlavy od severního břehu VDNM dále na sever nad Pohořelice. Žádnou další kolonii jsem ale zatím neobjevil, což připisuji zejména absenci vhodných mohutných stromů, které jsou zde naprostou výjimkou. Všude převažují mladé umělé výsadby nevhodné k osídlení. Nalezená lokalita tak zřejmě představuje izolovanou kolonii, která může být posledním nebo jedním z posledních

pozůstatků dříve rozsáhlejšího areálu, silně narušeného výstavbou vodního díla Nové Mlýny a také vykácením původních porostů. Teoreticky by mohlo jít o nedávný výsadek, založený oplodněnou okřídlenou samicí, která se sem dostala při rojení pomocí větru. Mravenci tak mohou urazit značné vzdálenosti, na druhou stranu se to ale v kontextu ekologie naší populace jako příliš pravděpodobné nejeví. V každém případě ale tento nálezk dokládá, jak mohou být izolované populace mravence lužního odolné. A je to ještě zajímavější, protože z pohledu druhu v rámci ČR nejde o typický biotop. J. Schlaghamerský a M. Omelková (2007) uvádějí, že na solitěrech nebo stromech v alejích žije pouze 7 % kolonií z 850, které na jižní Moravě zaznamenali.

Nalezená kolonie ukazuje, že ačkoli se výzkumu mravence lužního u nás věnovalo v minulosti mnoho úsilí, máme pořád co objevovat. Proto by stálo za to podrobně prohlédnout zdánlivě méně vhodné porosty a stromy v nivách Dyje, Jihlavy a Svratky – lze předpokládat, že i zde nějaká další kolonie přežívá. A za pozornost určitě stojí další výzkum, jak se tento druh šíří a jak je dlouhodobě schopný se udržet na izolovaných lokalitách.

Použitou literaturu najdete na webových stránkách Živy.

Vyšlo v Nakladatelství Academia

Petr Zahradník: Brouci čeledi červotočovití (Ptinidae) střední Evropy

Publikace umožňuje determinaci všech červotočů žijících v České republice a na Slovensku a také nalezených v sousedních zemích. Čeleď celosvětově zahrnuje kolem tří tisíc druhů ve více než 250 rodech řazených do 11 podčeledí. V Evropě se vyskytuje přibližně 400 druhů, z toho 100 v ČR a 98 na Slovensku. Úvodní kapitoly přibližují vývojová stadia červotočů, jejich bionomii a metody sběru, chovu, preparace a konzervace. Následují klíče podčeledí, tribů, rodů a druhů. Zajímavé informace poskytují mapy síťového mapování výskytu druhů. Součástí publikace jsou tabule s perokresbami morfologie vývojových stadií a detailů důležitých pro určení druhů. Vše doplňují barevné fotografie brouků. Obdobná kniha (v českém i anglickém jazyce) dosud nebyla k dispozici.

Nakladatelství Academia, edice Zoologické klíče, Praha 2013, 352 str. Doporučená cena 365 Kč

1 Nahoře zleva: *Niptus hololeucus* se hromadně vyskytuje v domácnostech a muzejních sbírkách. Dorůstá 3–4,5 mm. *Caenocara bovistae* (1,5–2,5 mm) je u nás vzácný, jeho vývoj probíhá v pýchavce *Lycoperdon bovistae*. *Ptilinus fuscus* (3,1–5,4 mm) hojný v mrtvém dřevě listnáců. Dole zleva: druh *Epauloecus unicolor* najdeme v hnízdech savců, ptáků i hmyzu, častý v domácnostech. Velikost 1,8–3 mm. *Hadrobregmus pertinax* (4,8–7 mm) žije v mrtvém dřevě jehličnanů a listnatých stromů, i v domácnostech. *Ptinomorphus regalis* (3–4,5 mm) se vyvíjí v mrtvém dřevě hlavně ořešáků, u nás je hojnější v teplých oblastech. Snímky P. Zahradníka